

AQRAR-SƏNAYE SAHƏLƏRİNDƏ İNNOVASIYALI FƏALİYYƏTƏ İNVESTİSİYALARIN SƏMƏRƏLİLİYİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

Daxil olub: 4 aprel 2023-cü il
Qəbul olunub: 18 May 2023-cü il
Received: 4 April 2023
Accepted: 18 May 2023

Fuad İbrahimov
i.ü.f.d., "Sosial-iqtisadi və Ekoloji Tədqiqatlar
Mərkəzi" İctimai Birliyinin iqtisadi məsələlər
üzrə eksperti
fuadibrahim@mail.ru

Xülasə

İstənilən iqtisadi fəaliyyət sahəsinə investor marağını şərtləndirən əsas amil yüksək gəlirin və ümumilikdə yüksək səmərənin əldə edilməsidir. Odur ki, innovasiyalı inkişafa investisiyaların səmərəliliyinin yüksəldilməsi məsələləri daim aktualdır. Tədqiqatın məqsədi – aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı inkişafa yönəldilən investisiyaların səmərəliliyinin yüksəldilməsinin prioritet istiqamətlərinin müəyyən edilməsi və onların reallaşdırılması üzrə təkliflərin əsaslandırılmasıdır. Tədqiqatın metodologiyası – tədqiqat prosesində müqayisəli təhlil, induksiya və deduksiya, elmi abstraksiya və məntiqi ümumiləşdirmə üsullarından istifadə edilmişdir. Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti – əldə olunmuş nəticələr, əsaslandırılmış müddəalar aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı inkişafa investisiyaların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi prosesində istifadə oluna bilər. Tədqiqatın nəticələri – aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı fəaliyyətə investisiya qoyuluşlarının məqsədəuyğunluğunun əsaslandırılması və səmərəliliyinin yüksəldilməsi üzrə müddəalar dəqiqləşdirilmiş, müvafiq təkliflər işlənib hazırlanmış və həyata keçirilməli zəruri tədbirlər müəyyən edilmişdir. Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı və dayanıqlı inkişafa yönəldilən investisiyaların səmərəliliyinin yüksəldilməsinin başlıca istiqamətləri əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: *investisiya, innovasiya, səmərəlilik, aqrar-sənaye sahələri, rəqəmsal texnologiyalar.*

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF INVESTMENT IN INNOVATION IN AGRO-INDUSTRIAL SECTORS

Fuad İbrahimov
PhD., expert on economic issues "Socio-economic and Ecological Research Center"
fuadibrahim@mail.ru

Abstract

The main factor determining the investor's interest in any area of economic activity is the achievement of high incomes and high efficiency in general. Therefore, the issues of increasing the efficiency of investments in innovative development are always relevant. The purpose of the study is to identify priority areas for improving the

efficiency of investments aimed at the innovative development of agro-industrial sectors, and to substantiate proposals for their implementation. Research methodology - in the process of research, comparative analysis, methods of induction and deduction, methods of scientific abstraction and logical generalization were used. The practical significance of the study is the results obtained, reasonable proposals can be used in the process of evaluating the effectiveness of investments in the innovative development of agro-industrial sectors. Results of the study - the provisions on justifying the feasibility of investments in innovative activities in the agro-industrial spheres and increasing their efficiency have been clarified, relevant proposals have been developed and the necessary measures to be implemented have been identified. The originality and scientific novelty of the research are substantiated by the main directions for increasing the efficiency of investments aimed at innovative and sustainable development in the agro-industrial sectors.

Keywords: *investments, innovations, efficiency, agro-industrial areas, factor, finance, information, digital technologies.*

НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИЦИЙ В ИНОВАЦИОННУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В АГРОПРОМЫШЛЕННЫХ СФЕРАХ

Фуад Ибрагимов

*д-р филос. по эконом., эксперт по экономическим вопросам ОО
«Центр социально-экономических и экологических исследований»
fuadibrahim@mail.ru*

Резюме

Основным фактором, определяющим интерес инвестора к любой сфере экономической деятельности, является достижение высоких доходов и высокой эффективности в целом. Поэтому вопросы повышения эффективности инвестиций в инновационное развитие всегда актуальны. Цель исследования – определить приоритетные направления повышения эффективности инвестиций, направленных на инновационное развитие агропромышленных сфер, и обосновать предложения по их реализации. В качестве методологии исследования использовались сравнительный анализ, методы индукции и дедукции, методы научной абстракции и логического обобщения. Практическое значение исследования заключается в том, что полученные результаты, обоснованные предложения могут быть использованы в процессе оценки эффективности инвестиций в инновационное развитие агропромышленных сфер. В результате исследования уточнены положения по обоснованию целесообразности инвестиций в иннова-

ционную деятельность в аграрно-промышленных сферах и повышения их эффективности, разработаны соответствующие предложения и определены необходимые меры, подлежащие реализации. Оригинальность и научная новизна исследования в том, что обоснованы основные направления повышения эффективности инвестиций, направленных на инновационное и устойчивое развитие в агропромышленных сферах.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, эффективность, агропромышленные направления, фактор, финансы, информация, цифровые технологии.

Giriş

İnvestisiya proseslərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi, onun yüksəldilməsinin start vəziyyətinin xarakteristikası baxımından vacibdir. İnvestisiyadan əldə olunan səmərə, təsərrüfat-iqtisadi fəaliyyətin prioritet istiqamətlərinə aid edildiyi üçün ümumiləşdirilmiş göstərici olmaqla, istiqaməti və xarakterinə görə fərqləndirilməlidir. Aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı inkişafa investisiyaların səmərəliliyini şərtləndirən amillər çoxsaylı olub kifayət qədər fərqli xarakterə malikdir. Haqqında danışılan səmərəliliyin elmi-nəzəri və təcrübi aspektləri lazımi səviyyədə tədqiq olunmamışdır. Odur ki, aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı inkişafa yönəldilən investisiyaların səmərəliliyinin yüksəldilməsi məsələləri xüsusi aktualıq kəsb edir.

İnnovasiyalı inkişafa investisiyaların səmərəliliyini şərtləndirən amillərin xarakteristikası

Xarakter baxımından həmin səmərəni, tədqiqatımızın predmeti baxımından bir-birini tamamlayan iqtisadi, sosial, ekoloji, texnoloji və bir sıra digər tərkib hissələrinə ayırmaq mümkündür. İstiqamət əlamətinə gəldikdə isə (əslində, zənnimizcə, bu əlamət birbaşa və dolaylı səmərəliliyi fərqləndirən əlamətə yaxındır) investisiyaların səmərəliliyini əsas və müşayiətedici kimi fərqləndirirlər. Əsas səmərəlilik, bir çox hallarda məhsul istehsal edən müəssisənin əsas kapitalla vəsait qoyuluşundan əldə etdiyi mənfəətin artımı kimi qəbul edilir. Müşayiətedici səmərə isə müəssisənin fəaliyyət mühitində və tərəfdaşlıq mühitində yaranan müsbət effekt kimi qəbul edilə bilər.

İnnovasiyalı inkişafın investisiya fəaliyyətinə qoyduğu tələblərə uyğunluğu səviyyəsi hazırda haqqında danışılan səmərəliliyin qiymətləndirilməsində həlledici addım hesab olunmalıdır [1, s.62-71]. Məqsədi iqtisadi, sosial və ekoloji səmərə əldə etmək olan investisiya fəaliyyəti, nəticə etibarilə resurslardan dayanıqlı inkişaf tələblərinə uyğun istifadəni təmin etməlidir.

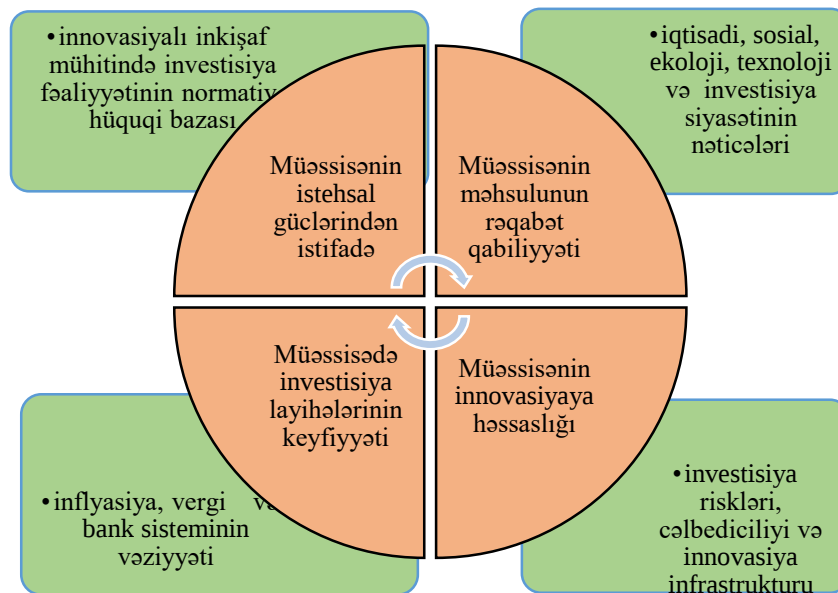
İnnovasiyalara investisiyaların səmərəliliyi investisiya tsiklinin planlama, layihənin hazırlanması, investisiya qoyuluşu, əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitin mənimsənilməsi kimi bütün mərhələlərinin icrası vəziyyəti ilə əlaqədardır. Eyni zamanda, investisiya fəaliyyətinin sözügedən mərhələlərinin qovşaqlarında yarana biləcək ziddiyyətlərin

öncədən nəzərə alınmasının investisiyaların məcmu səmərəliliyinə ciddi təsir göstərdiyini qeyd etməliyik.

İstehsal innovasiyalarının nəticəsi olan məhsulun keyfiyyətinin və rəqabət qabiliyyətinə və innovasiyalı fəaliyyətin nəticələrinin investisiya cəlbediciliyinə təsiri diqqəti cəlb edən məsələdir. Aşağıdakı mənbədə göstəriləndiyi kimi, “məhsulların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş innovasiyalar reqlamentləşdirilən və müqayisə olunan göstəricilərin yaxşılaşmasını və rəqabət qabiliyyətinin bəzi məsrəf göstəricilərinin (məsələn istismar xərclərinin) azaldılmasını təmin edir, yəni məhsulların rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini, nəticədə isə tələbin artmasını təmin edir” [2]. Məhsula tələbin artması isə konkret iqtisadi fəaliyyətə investor marağını gücləndirir. İnnovasiyalara investisiyaları təşviq edən bu və ya digər amillər onun səmərəliliyinə də təsirsiz qalmır.

Aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı inkişafa qoyulan dayanıqlıq tələbləri bura yönəldilən investisiyaların səmərəliliyinin yüksəldilməsi imkanları qiymətləndirilərkən ətraf mühitə münasibət və təbiətdən istifadə göstəricilərini önə çıxarır [3, s. 28-38].

Ümumilikdə innovasiyalı fəaliyyətə investisiyaların səmərəliliyi mühit yaradan çoxsaylı və müxtəlif səviyyəli amillərin təsiri altında formalaşır (şəkil 1).

Şəkil 1. İnvestisiyaların səmərəliliyini şərtləndirən amillər

Mənbə: müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Haqqında danışılan amillər investisiya-innovasiya fəaliyyətinin səmərəliliyi ilə yanaşı, onun vektoruna və əhatə dairəsinə də təsir göstərir [4, s.58-60]. İnnovasiyalı fəaliyyətə investisiyaların səmərəliliyini şərtləndirən amillərin təsnifatı əlamətləri onların detallaşdırma dərəcəsindən asılı olaraq seçilir. Odur ki, bu məsələdə fərqli mövqelərin müqayisəli təhlili üzərində dayanmayacağıq.

Aqrar-sənaye fəaliyyəti göstərən müəssislərdə investisiyaların səmərəliliyini şərtləndirən amillərin vaciblik dərəcəsi, həmin müəssisələrin profilindən asılı olaraq fərqlənir. Deyək ki, aqrar-emal müəssisələrində həmin amillərə, ilk növbədə aşağıdakılar aid edilməlidir: xammal bazasının yerləşmə arealı, həmin bazaya (onun ilkin emalı obyektlərinə) və satış bazarına qədər məsafə, bazarın müvafiq seqmentinin tutumu, kənd təsərrüfatı məhsuli xammalın və hazır məhsulun daşınmasına çəkilən xərclərin nisbəti; infrastrukturun vəziyyəti və yaxın perspektivdə inkişafı üzrə gözləntilər, kənd təsərrüfatı məhsuli xammaldan məhsul çıxımı, hazır məhsulda idxal komponentlərinin tərkibi və xüsusi çəkisi və s.

Aqrar-sənaye fəaliyyətinə investisiya qoyuluşlarının nəticələrinə münasibətdə maliyyə və birbaşa investisiyaların səmərəliliyinin yüksəldilməsi imkanlarına yanaşmada ehtiyatların likvidliyi kifayət qədər mühüm rola malikdir [5]. Bu amilin investisiyaların və ümumilikdə investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinə təsirinin lazımi dəqiqliklə qiymətləndirilməsi, investisiya bazarında rəqabətin təşviqi və bu baxımdan istifadə olunmamış potensialın fəallaşdırılması vektorlarının seçimində vacib addım sayılmalıdır. İstinad edilən mənbədə göstərilir ki, haqqında danışılan potensialın reallaşdırılması prosesində informasiyanın assimetriyası problemləri ciddi maneə hesab edilir. Maliyyə bazarlarında innovasiyalara investisiyaların maliyyələşdirilməsi sistemində informasiya assimetriyasının yeri və rolu, assimetriyanın şərtləndirdiyi təhdidlər, son dövrlərdə tədqiqatçıların diqqətini daha çox cəlb edir [6, c.1156-1167]. Maliyyə bazarında informasiyanın assimetriyasını, nəinki həmin bazarların, habelə ümumilikdə iqtisadiyyatın qeyri-stabilliyinin səbəbi hesab edənlər də vardır [7, c.79–86]. Bununla belə, investisiya bazarında kütləvi investorların qeyd olunmuş gəlirli əməliyyatlara üstünlük verməsini, birmənalı olaraq, informasiyanın assimetrikliyinin nəticəsi hesab etmək düzgün olmazdı. İnvestisiya bazarında kiçik investorların ciddi layihələrə maraq göstərməməsinin digər səbəbləri də vardır. Həmin səbəblər qismində, bazar konyunkturunda dalğalanmaların artması, inhisarçılıq cəhdlərindən çəkinmə, texnoloji innovasiyaların sistem əmələ gətirən rejiminin tələblərinə uyğunlaşmaq çətinlikləri də qeyd edilməlidir.

İnformasiyanın investisiya bazarı iştirakçıları arasında bölgüsündə yaranan problemlər qeyri-müəyyənliyi artırır. Bu isə, məlum olduğu kimi, innovasiyalara yönəldilən investisiyaların maliyyələşdirilməsində məhdudiyyətləri artırır. İnnovasiyalara investisiyaların səmərəliliyinin yüksəldilməsi imkanlarını araşdıran tədqiqatçılar informasiyanın assimetriyasının yaranması səbəbləri qismində öyrənilən vəziyyətin reallığa uyğunluğunun yoxlanmasının bəla başa gəlməsini xüsusi qeyd edirlər. Digər səbəblərə informasiya axınlarının artan həcmi və intensiv surətdə dəyişən xarakteristikaları, bazarın bütün iştirakçıları üçün informasiyanın seçilməsi və təhlili baxımından eyni imkanların təmin edilməsinin qeyri-mümkünlüyü aid edilir. İnvestisiya bazarında informasiyanın assimetriyasının yaranması səbəblərində subyektiv amillərin üstünlük təşkil etdiyi göstərilir. Qeyd olunur ki, belə vəziyyət investisiya fəaliyyəti

subyektlərinin qarşılıqlı münasibətlərində onların maraqlarının toqquşduğu mühitin təbiətindən irəli gəlir [8, s.393]. İnformasiyanın assimetriyası problemlərinin həlli aqrar-sənaye sahələrində innovasiyaların investisiyalasdırılmasının səmərəliliyinin yüksəldilməsinə ciddi töhfə verə bilər. Bu məqsədlə, verilənlər bazasına əlverişliliyin təmin edilməsi, rəqəmsal texnologiyaların imkanlarından istifadə etməklə, investisiya bazarında cari vəziyyətin qiymətləndirilməsi xərclərinin aşağı salınması üçün elmi əsaslandırılmış tədbirlər görülməlidir. Həmin xərclər, müəyyən qeyd-şərtlərlə transaksiya xərclərinə aid edilə bilər. Bu isə onların azaldılmasında rəqəmsal mühitin üstünlüklərindən istifadə imkanlarını genişləndirir.

Xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı fəaliyyət göstərən subyektlərin təşkilatlanması, müvafiq assosiasiyaların miqyas effektivini reallaşdırmaq üçün ata biləcəyi davamlı addımlar, hətta ilk mərhələdə belə investisiya bazarında informasiya assimetriyasını şərtləndirən subyektiv amillərin təsirini azaltmaqda əhəmiyyətli rol oynaya bilər.

Aqrar-sənaye innovasiyalarının investisiyalasması baxımından maliyyəyə çıxışın, zamanət və kredit sisteminin xarakteristikaları, o cümlədən kreditləşdirmə şərtləri və onların dəyişməsi tezliyi biznes fəallığının miqyasına və kütləvilərinə ciddi təsir edən amillərdir. Əhalinin daha geniş təbəqələrinin investisiya fəaliyyətinə cəlb edilməsi aktual məsələ kimi gündəlikdədir. Bu mürəkkəb məsələnin həllində qiymətli kağızlar bazarının inkişafı istiqamətində ölkədə atılan ilkin addımlar xüsusi diqqətə layiqdir [9].

Aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı inkişafa investisiyaların səmərəliliyi baxımından maraq doğuran regional tədqiqatlarda “innovasiya layihəsi çərçivəsində pul vəsaitlərinin hərəkətinə daha dəqiq nəzarət etmək məqsədi ilə investisiya portfelinin formalaşdırılması zamanı şaxələndirmə” [10, s.33] məqsəduyğun hesab edilir.

İnnovasiyalı və dayanıqlı inkişafa xidmət edən investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyi risklərin idarə edilməsi sisteminin mükəmməlliyindən, risklərin bölgüsündə inteqrasiya effektivindən yararlanma səviyyəsindən asılıdır. Risklər qeyri-müəyyənliklə, sonuncu isə verilənlər və bilik bazasının vəziyyəti ilə əlaqədardır [11]. Rəqəmsal mühitdə bu baxımdan ehtimal nəzəriyyəsi və riyazi statistikanın yanaşmaları kəmiyyətə ölçülə bilən dərəcədə qəbul olunur. Başqa sözlə, mühit yaradan amillərin verilənlər bazasında baş verən dəyişikliklər ehtimallı xarakterə malikdirsə, risk mənbəyi hesab edilir. Bilavasitə investisiya risklərinə gəldikdə isə onu qeyd edək ki, onları şərtləndirən və ilk baxışda tamamilə fərqli görünən amilləri nəticələrin ehtimallığı və alternativin mövcudluğu əlamətləri üzrə fərqləndirmək, rəqəmsal platformaların istifadəsi şəraitində məhsuldar yanaşma sayıla bilər.

Aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı inkişafa investisiyaların səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətləri

Məhz rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi sayəsində, ilkin təcrübədən göründüyü kimi innovasiyalı investisiya fəaliyyətində, risklərin idarə edilməsində sığorta işinin, etibarlı zamanət mühiti yaradılması baxımından səmərəli təşkili, investisiya fəaliyyətinin şaxələndirilməsi, zamanətli biznes üçün optimal ehtiyat limitlərinin müəyyən edilməsi məsələlərinin həlli ehtimalı yüksəkdir.

Gözlənilən risklərin daha detallı müəyyən edilməsi innovasiyalara investisiyaların səmərəliliyinin yüksəldilməsi baxımından əhəmiyyətli məsələdir. Hazırda, artıq qeyd edildiyi kimi, qlobal, milli və sahə səviyyələrində aqrar-sənaye sahələrində dolğun və representativ faktiki materiala əsaslanmaqla, risklərin qiymətləndirilməsi üçün hərtərəfli təhlildə ciddi informasiya problemləri qalmaqdadır. Həmin problemlərin həllində rəqəmsal texnologiyaların tətbiqinin yeni real imkanlar açacağı gözlənilir.

Müəssisədə investisiya riskinin aşağı salınması baxımından məhsul çeşidinin idarə edilməsi az əhəmiyyət kəsb etmir. Təcrübədən məlum olduğu kimi istehsalın və xidmətlərin planlaması zamanı onlara tələbin dəyişməsi vektorlarının bir-birinə əks olmasının risklərin idarə edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malik olması faktı nəzərə alınmalıdır.

İnformasiya təminatının mövcud səviyyəsindən çıxış edərək aqrar-sənaye sahələrində, xüsusilə aqrar-əməl və istehsal vasitələri ilə təchizat müəssisələrində investisiyaların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi məqsədi ilə müxtəlif meyarlar tətbiq edilir [12, s.147-162]. Həmin meyarlara əvvəldə münasibət bildirildiyinə görə, onu qeyd etməklə kifayətlənirik ki, investisiyaların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi meyarları qismində aşağıdakıların qəbul edilməsini məqsəduyğun hesab edirik: xərclərin azaldılması, istehsal və satış risklərini azaltmaqla son istehlakçıya çatdırılan məhsulun həcmnin artırılması, texnoloji innovasiyaların tətbiqi dairəsinin səmərəliliyi. Rəqəmsal mühitdə haqqında danışılan meyarlar üzrə risklərin təhlilinin keyfiyyəti verilənlərin representativliyi və onların zəruri müxtəliflik tələblərinə cavab verməsi səviyyəsi ilə bağlıdır. Texnoloji innovasiyalara münasibətdə bir məsələni xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır. Məsələ ondadır ki, hazırda aqrar-sənaye sahələrində texnoloji səviyyənin yüksəlməsi, burada müəssisələrin bazarın müvafiq seqmentində rəqabət qabiliyyətinin artırılmasında həlledici amil rolunda çıxış edir [13]. Məsələ ondadır ki, ənənəvi istehsal-kommersiya fəaliyyətinin müasir və dinamik texnoloji mühitin tələblərinə vaxtında reaksiya verə bilməsi get-gedə çətinləşir. Odur ki, rəqəmsal mühitin tələblərinə hər hansı etinasızlıq aqrar-sənaye sahələrinin investisiya cəlbəediciliyinə və investisiyalardan istifadə səmərəliliyinə mənfi təsir göstərir.

Son tədqiqatlarda göstərildiyi kimi “rəqəmsal iqtisadiyyatda kənar mühit amillərinə təsir göstərməklə riskin yaranması, inkişafı və gedişi proseslərinə maksimum nəzarətə nail olmaq və müəssisənin imkanlarına uyğun olan ssenari çərçivəsində risk hadisəsi-

nin lazımı anda baş verməsini imitasiya etmək mümkündür” [14]. Müəlliflər belə qənaətə gəlmişlər ki, müəssisələrdə risklərin idarə edilməsi konsepsiyasının tətbiqi rəqəmsal texnologiyaların imkanlarından istifadə etməklə onların fəaliyyətinin səmərəliliyini artıracaq, rəqabətdə mövqelərini gücləndirəcək və kibertəhlükələrin baş verməsi ehtimalını azaldacaqdır.

Rəqəmsallaşma şəraitində investisiya riskləri sahəsində müasir elmi baxışları sistemləşdirməklə aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir: “bazar qeyri-müəyyənliyi ilə əlaqədar texnoloji risklər şirkətin gəlirliliyinə mənfi təsir göstərsə də, onlar həm də rəqəmsal mühitdə yeni imkanların mənbəyi ola bilər. Bu halda rəqəmsal investisiya portfelinin diversifikasiyası yolu ilə əldə edilə bilən məqsədlərinə aşağıdakılar aid edilir: məqbul risk səviyyəsi ilə onun gəlirliliyinin maksimuma çatdırılması, kifayət qədər gəlirlilik səviyyəsində investisiya riskinin azaldılması. Hesab edilir ki, portfeldə rəqəmsal layihələr artdıqca risk ehtimalı azalır” [15].

İnnovasiyalı inkişafın investisiyalaşdırılması inteqrasiya əlaqələrinin intensivləşməsi ilə müşayiət edilirsə, sinergetik effektin yaranması gözlənilən hesab edilir. Əks halda, yeniliklərin daimiliyi əks effekt yarada bilər. Aşağıdakı mənbədə göstəriləndiyi kimi, “bir çox təşkilatlar davamlı təkmilləşdirmə (innovasiya) proqramlarının zaman keçdikcə daha az təsirli olduğunu görüb təəccüblənirlər. Aşağı budaqdakı meyvələr yığıldıqca şirkətlər təkmilləşdirmə proqramlarından maksimum yararlanmaq üçün Sənaye 4.0 metodlarından istifadə etmək qərarına gəlirlər. Unutmaq olmaz ki, bu halda ölçmədiyiniz şey sizə çox baha başa gələ bilər” [16, s.150].

Doğrudan da, innovasiya proqramlarında, heç də həmişə ənənəvi təsərrüfatçılıq sistemində fasiləsiz yeniliklərin, cari istehsal və xidmətin xarakteristikalarına təsiri hərtərəfli və detallı şəkildə nəzərə alınmır. Aqrar-sənaye sahələrində, xüsusilə innovasiyalı modernləşdirmə şəraitində belə yanaşma, innovasiyalı fəaliyyətə keçid dövründə müəssisənin ölçülməyən, lakin əhəmiyyətli itkilərlə üzləşməsinə səbəb ola bilər. İnnovasiya layihələrinin investisiyalaşdırılması sisteminin səmərəliliyi allokasiya effekti hesabına artırıla bilər.

Aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı fəaliyyətə yönəldilən investisiyalar öz səmərəliliyinin davamlı müsbət dinamikası üçün dayanıqlı inkişaf tələblərinə və yaşıl iqtisadiyyat konsepsiyasına uyğun istehsal və xidmət texnologiyalarının sistem əmələ gətirən geniş tətbiqinə, resursların qarşıya qoyulmuş məqsəd baxımından ən səmərəli bölgüsünü nəzərdə tutan allokasiya effektinin reallaşdırılmasına yönəldilməlidir [17, s.107-114]. Bununla belə, aqrar-sənaye sahələrində məhsul innovasiyaları ilə nəticələnən proses innovasiyalarının xüsusi çəkisi əhəmiyyətli deyilsə, əksər hallarda allokasiya effektinin investisiyaların səmərəliliyinə nəzərəcarpan təsiri müşahidə edilmir. Aqrar-sənaye sahələrində investisiya güzəştlərindən hazırda daha fəal istifadə edilməsi üçün sistem əmələ gətirən iqtisadi və institusional xarakterli tədbirlər görülməli, innovasiya fəallığını nəzərəcarpacaq dərəcədə artırılacaq tədbirlər qismində texnoloji

transfer fəaliyyəti stimullaşdırılmalıdır. Bu və digər məqsədlərlə, aqrobiznes təmsilçilərinin assosiasiya və birliklərdə təşkilatlanması prosesinin sürətlənməsi təşviq edilməlidir. Sənaye parkları və aqroparklar istiqamət və struktur göstəriciləri baxımından sistem əmələ gətirməli, rəqəmsal innovasiya infrastrukturunun inkişafı tempi yüksəldilməlidir. Bu məqsədlə aqrar-sənaye sahələrində müxtəlif istehsal sahələrinə investisiya qoyuluşlarının səmərəliliyinin arzu edilən səviyyəsinin əldə edilməsi baxımından dövlət və özəl bölmə tərəfdaşlığının imkanları gerçəkləşdirilməlidir.

İnnovasiyalı inkişafa investisiyaların səmərəliliyinin yüksəldilməsində mühüm amil investisiya layihələri arasında optimal variantın seçilməsidir. Bu məqsədlə, çoxmeyarlı yanaşma daha məhsuldar hesab edilir. Həmin yanaşma, habelə müvafiq idarəetmə qərarlarının keyfiyyətini artırır [18, s.93-98].

Müasir dövrdə aqrar-sənaye innovasiyalarına yönəldilən investisiyaların səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini təklif edirik: müvafiq normativ-hüquqi bazanın, rəqəmsal mühitin tələbləri, o cümlədən kibertəhlükəsizlik tələbləri nəzərə alınmaqla möhkəmləndirilməsi; sənaye parklarında, məhəllələrdə və aqroparklarda yaradılmış aqrobiznes təmsilçilərini əhəmiyyətli xərclərdən azad edən infrastrukturdan daha fəal surətdə və geniş miqyasda istifadə edilməsi; inşa edilən yeni istehsal və xidmət obyektlərinin rəqəmsal infrastruktura birbaşa qoşulması imkanları layihələndirmə mərhələsində nəzərə alınmaqla, inşaat-montaj xərcləri və işlərin keyfiyyəti, habelə müddəti arasında optimal nisbətin təmin edilməsi; kənd təsərrüfatı məhsuli və digər xammalla təminatının operativliyinin və fasiləsizliyinin təmin edilməsi, ehtiyatların optimallaşdırılması; insan kapitalının inkişafının və intellektual potensialın fəallaşdırılmasının təşviqi; texnoloji transferlər üçün zəruri iqtisadi-institusional mühit yaratmaqla, müvafiq rəqəmsal infrastrukturunun formalaşması proseslərinin sürətləndirilməsi; məhsul innovasiyalarına məsrəflərin innovasiyalara ümumi məsrəflərdə payının artırılması sayəsində müəssisələrin innovasiyalara həssaslığının təşviqi, elmi innovasiyaların kommersiyalaşması səviyyəsinin yüksəldilməsi; aqrar-sənaye fəaliyyətində innovativliyin yüksəldilməsi, o cümlədən əqli mülkiyyətin daha səmərəli mühafizəsinin, modernləşdirmənin innovasiyalı tipinin təşviqi, auctorsinqin tətbiqi dairəsinin genişləndirilməsi; innovasiyalara investisiyaların tənzimlənməsi üzrə qərarların riyazi modelləşdirmə və rəqəmsal texnologiyalar tətbiq edilməklə çoxvariantlı ssenarilər əsasında hazırlanması; investisiya bazarında informasiyanın assimetriyası problemlərinin kəskinliyinin azaldılması; innovasiyalı inkişaf baxımından investisiya resurslarının bölgüsündən əldə edilən allokasiya effektinin təmin edilməsi; investisiya mühitinin tənzimlənməsi və investisiya fəaliyyətinin idarə edilməsi sisteminin səmərəliliyinin yüksəldilməsi.

Nəticə

Aqrar-sənaye sahələrində innovasiyaların investisiyalaşdırılmasında ehtiyatların likvidliyinin investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinə təsiri hərtərəfli qiymətləndirilməlidir. İnvestisiya bazarında rəqabətin təşviqi məqsədi ilə istifadə olunmamış potensialdan istifadə səmərəliliyini yüksəltmək imkanları informasiyanın assimetriyası ilə ciddi surətdə məhdudlaşır. Odur ki, aqrar-sənaye sahələrində innovasiyalı fəaliyyət subyektlərinin təşkilatlanması təşviq edilməli, investisiya bazarında informasiya assimetriyasını şərtləndirən subyektiv amillərin təsiri minimuma endirilməlidir. Maliyyəyə çıxışın asanlaşdırılması, zamanət və kredit sisteminin təkmilləşdirilməsi sayəsində aqrar sənaye sahələrində istehsal biznesinin fəallığının miqyasına və kütləvilərinə ciddi müsbət təsir göstərə bilər. İnnovasiyalı inkişafa investisiyaların səmərəliliyi risklərin bölgüsündə inteqrasiya effektindən yararlanma səviyyəsindən asılıdır. Rəqəmsal mühitdə, böyük ehtimalla investisiyaların səmərəliliyini şərtləndirən amillərin verilənlər bazasının innovasiyalı inkişaf tələblərinə adekvat reaksiya imkanları genişlənəcəkdir.

Ədəbiyyat

1. Karlibaeva, Raya & Kurbonov, Khairulla & Bekimbetova, Gulnora & Shaturaev, Jakhongir. (2022). The Effectiveness of Investment Projects in Development of Innovative Activities of Enterprises. *European Business & Management*. 8. 62-71. 10.11648/j.ebm.20220803.11
2. Капорцева О.Н. Эффективность инноваций и пути ее повышения. <https://elib.bsu.by/bitstream>
3. Hüseynov, T. & Hüseynov, F. (Noyabr 2021). "Aqrar-sənaye sahəsində innovasiya proseslərinə əsaslanan dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi istiqamətləri." *Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatı*, №4 (38), s. 28-38).
4. Li, Lin & Li, Fei & Liu, Fengwei. (2015). Influencing Factors of Firms' Investment Efficiency. *International Journal of Sociology Study*. 3. 58-60. 10.12783/ijss.2015.03.012
5. Heidi Quah, Janto Haman, Dharmendra Naidu. The effect of stock liquidity on investment efficiency under financing constraints and asymmetric information: Evidence from the United States. First published: *Accounting & Finance*, 11 July 2020. <https://doi.org/10.1111/acfi.12656>
6. Иваницкий В. П., Татьянников В. А. Информационная асимметрия на финансовых рынках. Вызовы и угрозы // *Экономика региона*. 2018. Т. 14, вып. 4. С. 1156-1167 doi 10.17059/2018-4-8
7. Дубовик М. И. Асимметрия информации на финансовом рынке - источник нестабильности в экономике РФ // *Публичные и частные финансы в инновационной экономике*. Мат-лы междунар. науч.-практ. интернет-конф., 2017. 292 с. С. 79-86
8. Самусева Т.В. Асимметрия информации на рынке реальных инвестиций // *Вестник Алтайской академии экономики и права*. 2020. № 12-2. С. 392-398; URL: <https://vael.ru/ru/article/view?id=1525> (дата обращения: 07.01.2023, s.393)
9. "2011-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında qiymətli kağızlar bazarının inkişafı" Dövlət Proqramı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 16 may tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. Bakı, 2011).
10. Стрельцова Н. В., Сидорова Е.Е., Живолуп Д. И. Повышение эффективности инвестиционной политики промышленного предприятия// *Региональная экономика*: 8-2014, с.30-33
11. Ragulina, Julia, Vladimir Ukolov, and Oleg Shabunovich. 2021. Adaptation to the Risks of Digitalization: New Survival Trends for States in a Multipolar World. *Risks* 9: 218. <https://doi.org/10.3390/risks9120218>
12. Jakhongir Shaturaev. Efficiency of Investment Project Evaluation in the Development of Innovative Industrial Activities *ASEAN Journal of Science and Engineering* 3(2) (2023) 147-162. Journal homepage: <http://ejournal.upi.edu/index.php/AJSE/>
13. Goran Radman, Ana Belin. Competitiveness in Technology and Innovation: How to Keep On? *Digital technology & Economy*. Vol 2, No 1 (2017)

14. Головина Т.А., Авдеева И.Л., Суханов Д.А. Управление рисками организаций в условиях цифровой экономики // Вестник Академии знаний. 2022. №1 (48). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/06.01.2023>
15. Letiagina, Elena & Malov, Dmitry. (2021). Investment Risk Management under Conditions of Digitalization. SHS Web of Conferences. 93. 02006. 10.1051/shsconf/20219302006
16. Селиверстов А. С. Влияние непрерывного улучшения на рентабельность инвестиций «Молодой учёный». № 17 (359). Экономика и управление. Апрель 2021 г., с.150-152
17. Antony, A. , & Joseph, A. I. (2017). Influence of behavioural factors affecting investment decision- An AHP analysis. Metamorphosis, 16(2), 107–114. 10.1177/0972622517738833
18. Isai, Oksana & Olha, Romashko & Semenov, Andriy & Sazonova, Tetiana & Podik, Ivanna & Hnatenko, Iryna & Rubezhanska, Viktoriia. (2021). Methods of multi-criteria evaluation of economic efficiency of investment projects. Journal of Project Management. 93-98. 10.5267/j.jpmm.2021.1.001).